

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ МИТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

©2018 ШПАК Н. О., БУДЗ О. Ф.

УДК 339.5

Шпак Н. О., Будз О. Ф. Організаційні засади митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Статтю присвячено обґрунтуванню організаційних засад митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Розроблено модель, яка уніфіковано регламентує логічно обґрунтовану послідовність реалізації базових невід'ємних стадій митного обслуговування. Запропонована модель ґрунтується на реалізації чотирьох ключових стадій: підготовчого, попереднього, базового та завершального митного обслуговування. У межах організаційних засад митного обслуговування підприємств розкрито взаємодію його ключових суб'єктів: митних органів, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, митних посередників та спеціалізованих некомерційних організацій митного профілю. Це дає змогу сформулювати комплексне цілісне й завершене бачення процесу митного обслуговування не лише з позиції однієї сторони, але й у контексті інших суб'єктів митного обслуговування. Використання запропонованої моделі дозволяє організувати злагожену, впорядковану та взаємовигідну співпрацю, що об'єктивно враховуватиме інтереси усіх її учасників, та забезпечити одержання ефективних результатів митного обслуговування. Перспективами подальших досліджень є аналізування факторів впливу на митне обслуговування підприємств.

Ключові слова: митне обслуговування, митні органи, підприємство, організування, модель.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Шпак Нестор Омелянович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: dida_05@ukr.net

Будз Олег Федорович – аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: oleh.f.budz@gmail.com

УДК 339.5

UDC 339.5

Шпак Н. Е., Будз О. Ф. Организационные основы таможенного обслуживания субъектов внешнеэкономической деятельности

Статья посвящена обоснованию организационных основ таможенного обслуживания субъектов внешнеэкономической деятельности. Разработана модель, которая унифицировано регламентирует логически обоснованную последовательность реализации базовых неотъемлемых стадий таможенного обслуживания. Предложенная модель основывается на реализации четырех ключевых стадий: подготовительного, предварительного, базового и завершающего таможенного обслуживания. В рамках организационных основ таможенного обслуживания предприятий раскрыто взаимодействие его ключевых субъектов: таможенных органов, субъектов внешнеэкономической деятельности, таможенных посредников и специализированных некоммерческих организаций таможенного профиля. Это дает возможность сформировать комплексное, целостное и завершенное видение процесса таможенного обслуживания не только с позиции одной стороны, но и в контексте других субъектов таможенного обслуживания. Использование предложенной модели позволяет организовать слаженное, упорядоченное и взаимовыгодное сотрудничество, объективно учитывающее интересы всех его участников, и обеспечить получение эффективных результатов таможенного обслуживания. Перспективами дальнейших исследований является анализ факторов влияния на таможенное обслуживание предприятий.

Ключевые слова: таможенное обслуживание, таможенные органы, предприятие, организация, модель.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Шпак Нестор Омелянович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: dida_05@ukr.net

Будз Олег Федорович – аспирант кафедры менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: oleh.f.budz@gmail.com

Shpak N. O., Budz O. F. The Organizational Foundations of Customs Service of Entities of Foreign Economic Activity

The article is concerned with substantiation of organizational foundations of customs servicing of entities of foreign economic activity. The model which, in unified manner, regulates a logically substantiated sequence of implementation of basic integral stages of customs service is developed. The proposed model is based on the implementation of four key stages: preparatory, preliminary, basic, and final customs service. Within the framework of organizational foundations of customs service of enterprises, the interaction of its key subjects is disclosed: customs authorities, entities of foreign economic activity, customs intermediaries, and specialized non-commercial organizations of the customs profile. It gives an opportunity to form a complex, comprehensive and accomplished vision of the customs service process not only from the standpoint of one party, but also in the context of other subjects of customs service. Use of the proposed model allows to organize a coherent, consecutive and mutually beneficial cooperation, objectively giving attention to the interests of all its participants, and to ensure obtaining of effective results of customs services. Prospects for further research are analysis of the factors influencing the customs services of enterprises.

Keywords: customs service, customs authorities, enterprise, organization, model.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Shpak Nestor O. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: dida_05@ukr.net

Budz Oleh F. – Postgraduate Student of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: oleh.f.budz@gmail.com

В умовах європейської інтеграції зовнішньоекономічна діяльність стає доміантним вектором розвитку вітчизняних підприємств. Невід'ємним процесом під час реалізації будь-якої зовнішньоекономічної операції підприємства є митне обслуговування, що значною мірою визначає ефективність здійснення такої діяльності. Водночас митне обслуговування є полісуб'єктним процесом, що реалізовується щонайменше двома суб'єктами – представниками митних органів та суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, однак може здійснюватися й митними посередниками, спеціалізованими некомерційними організаціями митного профілю тощо. Таким чином, фактично митне обслуговування підприємств є взаємодією між різними суб'єктами для досягнення єдиної мети, пов'язаної із забезпеченням правомірного митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон країни. Отже, ефективність митного обслуговування підприємств значною мірою залежить від якості та результативності організування взаємодії між усіма суб'єктами. Лише злагоджена, впорядкована та взаємовигідна співпраця, що об'єктивно враховуватиме інтереси усіх її учасників, може забезпечити одержання ефективних результатів митного обслуговування.

В умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств проблематика митного обслуговування знаходить дедалі ширше відображення в науковій та практичній літературі [1–9]. Окрім теоретичних засад, процес митного обслуговування регулюється положеннями чинної вітчизняної нормативно-правової бази [10]. На підставі вивчення теоретичних і нормативно-правових джерел за досліджуваною проблемою можна зробити висновок, що в існуючих матеріалах фрагментарно розглядаються лише окремі аспекти та проблеми взаємодії митних органів із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, водночас не відображено особливостей співпраці з іншими суб'єктами митного обслуговування. Також за результатами спеціалізованих досліджень встановлено низький рівень ефективності організування діяльності митних органів, що не забезпечує належного врахування інтересів бізнес-структур і надання якісних митних послуг. З огляду на вищезазначене виникає необхідність в обґрунтуванні методико-методологічного забезпечення організування митного обслуговування підприємств, що відображатиме взаємодію усіх суб'єктів митного обслуговування, враховуючи їхнє функціональне навантаження.

На підставі вивчення теоретичних матеріалів за досліджуваною проблемою, практики митного обслуговування підприємств, нормативно-правових джерел, що регулюють означену сферу [1–10], розроблено постадійну модель організування митного обслуговування підприємств (рис. 1). З рис. 1 видно, що суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності може здійснювати

митне самообслуговування або передавати митні функції іншим суб'єктам – митним посередникам чи спеціалізованим некомерційним організаціям митного профілю. Крім того, суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, реалізуючи базові операції з митного обслуговування, може одержувати додаткові послуги митних посередників чи спеціалізованих некомерційних організацій, наприклад консультативного характеру.

Розглянемо більш ретельно кожну із наведених на рис. 1 стадій моделі організування митного обслуговування підприємств.

Митне обслуговування розпочинається діями безпосередньо суб'єкта господарювання, котрий має намір реалізувати зовнішньоекономічну операцію. Як уже зазначалося, будь-яка зовнішньоекономічна операція повинна супроводжуватися митним обслуговуванням, що в основному ґрунтується на митному оформленні товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон країни в межах такої операції. При цьому митному оформленню повинна передувати спеціальна підготовка, що передбачає формування належного документально-інформаційного забезпечення. Такі підготовчі операції або можуть бути реалізовані безпосередньо працівниками суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, або бути переданими іншим суб'єктам митного обслуговування, зокрема митним посередникам, спеціалізованим некомерційним організаціям митного профілю тощо. Прийняття такого рішення здійснюється суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на підставі ретельного аналізування низки внутрішніх та зовнішніх факторів, а перш за все – можливостей підприємства та особливостей його зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, *перша стадія* митного обслуговування розпочинається із дослідження суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності ключових факторів, що визначатимуть характер, параметри та особливості такого обслуговування. Зокрема, мова йде про врахування таких важливих факторів, як вид зовнішньоекономічної діяльності, її товарна структура, обсяги, ресурсне забезпечення, стадія життєвого циклу тощо.

Саме вид зовнішньоекономічної операції підприємства прямо визначає специфіку, характер, послідовність, складність, тривалість, структуру митного обслуговування, перелік операцій, які необхідно реалізувати в межах митного обслуговування тощо. Так, наприклад, від виду зовнішньоекономічної операції підприємства безпосередньо залежатимуть особливості заповнення митних декларацій, розрахунку митних платежів, необхідність одержання спеціальних сертифікатів та дозволів, транспортування, складування продукції, що переміщується через митний кордон країни і т. ін. Обсяги зовнішньоекономічної

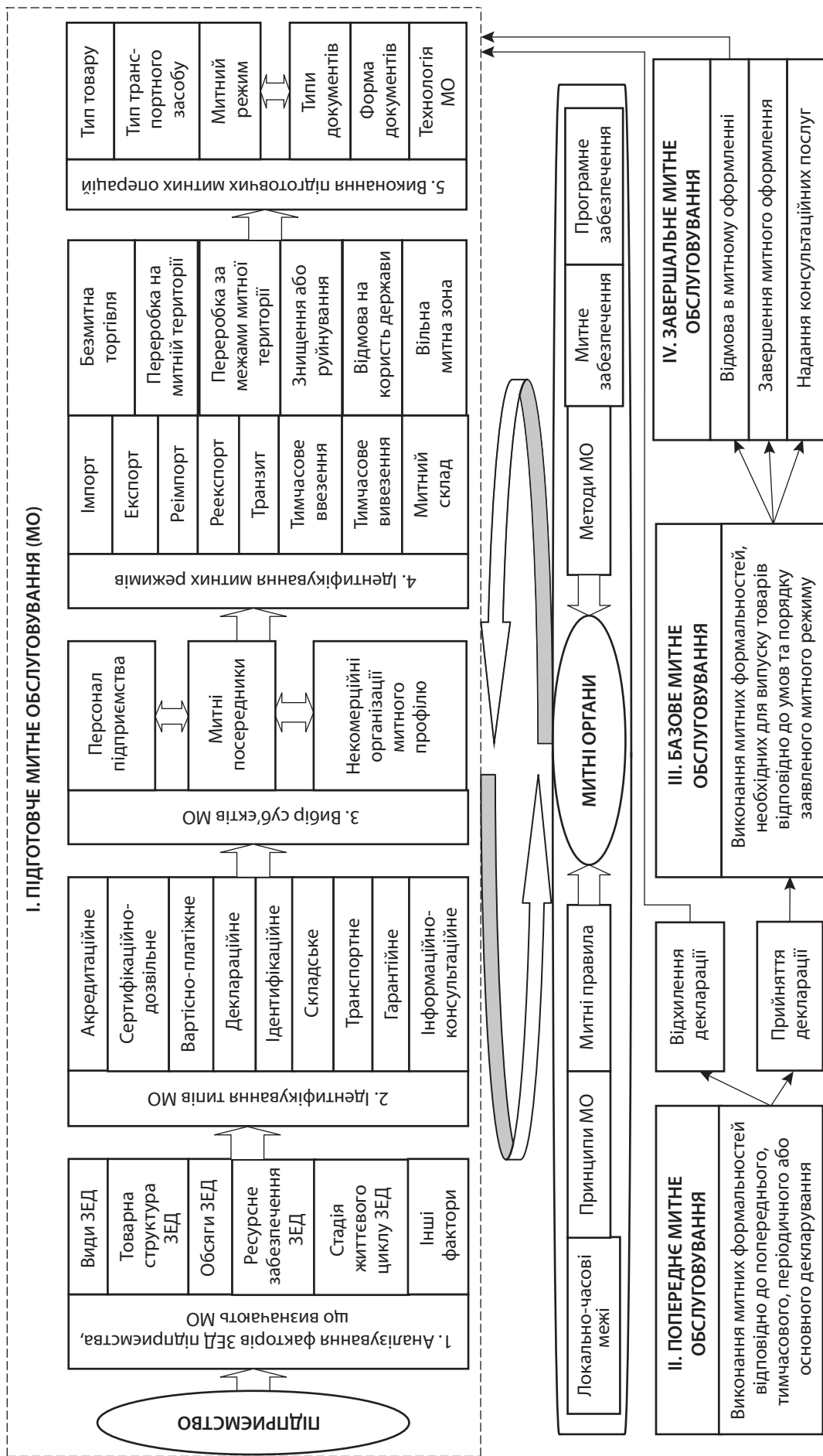

Рис. 1. Постадійна модель організування митного обслуговування підприємств

діяльності господарюючого суб'єкта визначають, насамперед, специфіку й тривалість кожної операції з митного обслуговування. Адаже, чим вищі обсяги здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємства, тим довше можуть тривати операції з митного обслуговування, пов'язані із заповненням митних декларацій, розрахунком митних платежів, визначенням коду УКТ ЗЕД, складуванням, транспортуванням товарів, які переміщуються через митний кордон держави тощо.

Товарна структура зовнішньоекономічної діяльності підприємства прямо визначає специфіку одержання необхідних сертифікатів і дозволів при перетині товарів кордону, розрахунку митних платежів, визначення коду УКТ ЗЕД, заповнення митних декларацій, складування, транспортування і т. ін.

Особливості ресурсного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта господарювання теж визначають потребу й специфіку здійснення тих чи інших видів митного обслуговування. Якщо підприємство володіє кваліфікованими фахівцями митного профілю, то зникає потреба в одержанні інформаційно-консультаційних послуг.

Стадія життєвого циклу зовнішньоекономічної діяльності підприємства безпосередньо визначає вид митного обслуговування. Адаже на етапі започаткування зовнішньоекономічної діяльності першочергово слід здійснити акредитацію суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності в митних органах. Крім того, на цій стадії пріоритетним буде також інформаційно-консультаційне митне обслуговування, адже підприємство ще не володіє належним досвідом у сфері митного обслуговування. Означений вище перелік факторів відображає ключові найбільш типові фактори впливу на вибір того чи іншого типу митного обслуговування та особливості його здійснення, однак у цій сфері можуть фігурувати й інші конкретні чинники, котрі слід аналізувати, обираючи необхідні для реалізації зовнішньоекономічних операцій види митного обслуговування та визначаючи їхню специфіку.

На *другому етапі* підготовчої стадії митного обслуговування суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності здійснюють вибір необхідних видів митного обслуговування, котрі повинні бути реалізовані задля успішного митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон держави, а також окреслюють базові особливості їхнього здійснення. Мова йде про вибір конкретних видів з переліку можливих типів митного обслуговування підприємств, а саме таких, як: акредитаційне, сертифікаційно-дозвільне, вартісно-платіжне, деклараційне, ідентифікаційне, складське, транспортне, гарантійне, інформаційно-консультаційне митне обслуговування.

Визначивши вид митного обслуговування та окресливши специфіку його здійснення, на *третьо-*

му етапі підготовчої стадії підприємство приймає рішення про самостійне здійснення митного обслуговування зовнішньоекономічної діяльності або ж часткове чи повне митне обслуговування зовнішніми суб'єктами (митними посередниками, спеціалізованими некомерційними організаціями митного профілю). При цьому слід зауважити, що такий вибір здійснюється на підставі обґрунтованого ретельного аналізування, насамперед, ресурсних можливостей підприємства, обсягів його виробничо-господарської, у тому числі й зовнішньоекономічної, діяльності, а також особливостей зовнішньоекономічних операцій. Так, наприклад, якщо господарюючий суб'єкт є малим за розміром, реалізовує незначні за обсягом зовнішньоекономічні операції, не має в штаті фахівців митного профілю, то доцільним є використання послуг зовнішніх суб'єктів митного обслуговування. Крім того, можливим є варіант, за якого окремі операції з митного обслуговування підприємство спроможне самостійно реалізувати, тоді як іншу частину таких операцій може передати зовнішнім суб'єктам.

На *четвертому етапі* підготовчої стадії митного обслуговування підприємств відбувається визначення типу митного режиму, за умовами якого буде здійснюватися зовнішньоекономічна операція. На сьогодні Розділом V Митного кодексу України визначено такі митні режими, як [10]: імпорт, експорт, реїмпорт, реекспорт, транзит, тимчасове ввезення, тимчасове вивезення, митний склад, безмитна торгівля, переробка на митній території, переробка за межами митної території, знищення або руйнування, відмова на користь держави, вільна митна зона. Слід зауважити, що в межах однієї зовнішньоекономічної операції підприємства може застосовуватися два чи більше митні режими. Так, наприклад, операції з далавницької сировиною можуть передбачати поміщення товарів у режим переробки на митній території, а надалі в режим знищення або руйнування.

На *п'ятому етапі* підготовчої стадії митного обслуговування підприємств відбувається виконання безпосередньо підготовчих митних операцій відповідним суб'єктом митного обслуговування. Так, на підставі врахування особливостей та умов конкретного митного режиму, типу, характеристик, параметрів та специфіки товару, що переміщується через митний кордон країни, а також типу транспортного засобу, котрим буде здійснено переміщення товару через митний кордон держави, визначається технологія митного обслуговування. Мова йде про визначення переліку операцій з підготовки до митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, які переміщатимуться через митний кордон країни, а також послідовності їхнього здійснення. У межах такої технології підготовчого митного обслуговування підприємств ключовими операціями є підготовка, одержання, визначення та

заповнення всіх необхідних документів для проходження митного оформлення. Важливим моментом також є визначення характеру такої технології митного обслуговування, зокрема мова йде про спрощений формат митного оформлення чи на загальних підставах, що й визначає особливості здійснення підготовчих операцій з митного обслуговування. Варто також зазначити, що на сьогодні практично вся документація готується та подається митним органам у електронній формі, за винятком окремих випадків.

Після завершення підготовчих операцій відповідним суб'єктом відбувається *перша стадія* безпосередньо митного обслуговування – взаємодія із митними органами щодо митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення підприємства, які переміщуються через митний кордон держави. На цій стадії в основному операції з митного обслуговування реалізують представники митних органів за умов відсутності помилок інших суб'єктів митного обслуговування. При цьому, ключовими елементами митного обслуговування є принципи митного обслуговування, митні правила, методи митного обслуговування, митне забезпечення, програмне забезпечення. Слід також зазначити, що кожна операція з митного обслуговування, яку реалізують представники митних органів, характеризується локальними та часовими параметрами. Мова йде про спеціально відведені місця для митного обслуговування (тобто, місця розташування митних органів) та часові межі, впродовж яких повинні бути завершені митні операції. Так, наприклад, відповідно до ст. 255 Митного кодексу України митне оформлення повинно тривати не більше чотирьох робочих годин з моменту пред'явлення митному органу товарів або транспортних засобів комерційного призначення, подання митної декларації та інших необхідних документів [10].

Ключовою процедурою в межах митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон країни, є декларування, а саме: розгляд поданої декларації та її прийняття або відмова у прийнятті. Слід зазначити, що Глава 40 Митного кодексу України [10] регулює особливості реалізації процедури декларування та визначає чотири ключові види декларацій, а саме: декларацію, заповнену у звичайному порядку, попередню, тимчасову та додаткову декларації. Кожна із зазначених декларацій характеризується своїм функціональним призначенням та особливостями застосування, а тому вибір того чи іншого виду декларації має бути обґрунтованим з огляду на доцільність її подання митним органам. Таким чином, *друга стадія* митного обслуговування підприємств ґрунтується на взаємодії митних органів із суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності чи його представником у контексті подання мит-

ної декларації останнім, її розгляду представниками митних органів та ухвалення рішення про прийняття такої декларації чи відмову в її прийнятті. За умов відхилення митної декларації представниками митних органів надається обґрунтоване пояснення причин такої відмови і, таким чином, відбувається повернення до п'ятого етапу підготовчої стадії митного обслуговування з метою виправлення помилок у документі або підготовки нової декларації. Якщо декларація була схвалена та прийнята працівниками митних органів, тоді відбувається перехід на наступну стадію митного обслуговування підприємств.

Третя стадія митного обслуговування підприємств є базовою та передбачає виконання представниками митних органів митних формальностей, необхідних для випуску товарів чи транспортних засобів комерційного призначення відповідно до умов та порядку заявленого митного режиму. Слід зазначити, що характер здійснення операцій з митного обслуговування на цій стадії безпосереднього визначаються особливостями заявленого митного режиму. Ліва частина митних операцій реалізуються працівниками митних органів, однак у взаємодії із суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності чи його представниками у визначених місцях і впродовж встановленого часового періоду відповідно до специфіки митного режиму.

Завершальна стадія митного обслуговування підприємств ґрунтується на завершенні митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон держави, або відмові в митному оформленні та наданні обґрунтованих пояснень причин такої відмови, або ж наданні консультації з підготовки до митного оформлення. Варто зазначити, що ст. 255 Митного кодексу України регулює особливості завершення митного оформлення товарів чи транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон держави, тоді як ст. 256 цього ж Кодексу встановлює причини відмови в митному оформленні та регламентує обов'язок митних органів надати пояснення такої відмови суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності чи його представнику [10].

ВИСНОВКИ

Розроблена модель організування митного обслуговування підприємств відображає логічно обґрунтовану послідовність реалізації базових невід'ємних стадій митного обслуговування підприємств та органічно поєднує у взаємодії ключових суб'єктів митного обслуговування. Запропонована модель є цінним прикладним інструментом організування митного обслуговування для кожного його суб'єкта, адже дає змогу сформувати цілісне й завершене бачення процесу митного обслуговування не лише з односторонньої позиції, а враховує роль усіх ключових суб'єктів митного обслуговування. Така модель уніфіковано регламентує базові стадії митного обслуговування для

всіх його суб'єктів, забезпечує злагоджену та взаємозрозумілу співпрацю, дає змогу уникати непорозумінь та конфліктів у митній сфері. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ломейко Ю. А. Аналіз та напрямки вдосконалення взаємовідносин між суб'єктами митного контролю. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 58–67.

2. Рудніченко Є. М. Митна служба та суб'єкти господарювання: проблеми взаємодії. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6. С. 76–81.

3. Ченцов В. Міжнародні стандарти модернізації митних адміністрацій. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 4. С. 219–230.

4. Кузьмін О. Є., Тодощук А. В., Мельник О. Г. Реформування митної політики України в умовах європейської інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 53–60.

5. Nestoryshen I., Berezhnuk I. International vectors of institutional reforms of customs authorities // Transformations in Contemporary Society: Economic Aspects : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. P. 24–31.

6. Концептуалізація оцінювання митних процедур в умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності : монографія; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2015. 196 с.

7. Мельник О. Г., Тодощук А. В., Адамів М. Є. Проблеми та перспективи розвитку митної системи України в умовах європейської інтеграції // Збірник тез II Науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі» (м. Ірпінь-Хмельницький, 18–30 травня 2018 р.). Ірпінь-Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи, 2018. С. 44–47.

8. Саварець А. Український та зарубіжний досвід побудови митних органів: рекомендації для сучасної України. Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2017. 22 с.

9. Аналітичний звіт за результатами третьої хвилі опитування українських імпортерів та експортерів «Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2017/2018» / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Київ, 2018. 135 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf

10. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

REFERENCES

"Analytical report on the results of the third round of a survey of Ukrainian importers and exporters "Simplification of Trade Procedures in Ukraine: Business Estimates and Expectations 2017/2018". Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. 2018. http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf

Chentsov, V. "Mizhnarodni standarty modernizatsii mytynykh administratsii" [International standards for the modernization of customs administrations]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, no. 4 (27) (2015): 219-230.

Kontseptualizatsiia otsiniuvannia mytynykh protsedur v umovakh aktyvizatsii zovnishnyoekonomichnoi diialnosti [Conceptualization of evaluation of customs procedures in the conditions of activation of foreign economic activity]. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A., 2015.

Kuzmin, O. Ye., Todoshchuk, A. V., and Melnyk, O. H. "Reformuvannia mytnoi polityky Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii" [Reform of the customs policy of Ukraine in the conditions of European integration]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (185) (2016): 53-60.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

Lomeiko, Yu. A. "Analiz ta napriamky vdoskonalennia vzaiemovidnosyn mizh subiektamy mytneho kontroliu" [Analysis and directions of improvement of relations between subjects of customs control]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 58-67.

Melnyk, O. H., Todoshchuk, A. V., and Adamiv, M. Ye. "Problemy ta perspektyvy rozvytku mytnoi systemy Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii" [Problems and prospects of development of the customs system of Ukraine in the conditions of European integration]. *Aktualni problemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta sproshchennia protsedur mizhnarodnoi torhivli*. Irpin-Khmelnytskyi: Naukovo-doslidnyi tsentr mytnoi spravy, 2018. 44-47.

Nestoryshen, I., and Berezhnuk, I. "International vectors of institutional reforms of customs authorities". In *Transformations in Contemporary Society: Economic Aspects*, 24-31. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2017.

Rudnichenko, Ye. M. "Mytna sluzhba ta subiekty hospodariuvannia: problemy vzaiemodii" [Customs and business: problems of interaction]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 6 (51) (2011): 76-81.

Savarets, A. *Ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid pobudovy mytynykh orhaniv: rekomendatsii dlia suchasnoi Ukrainy* [Ukrainian and foreign experience of building customs authorities: recommendations for modern Ukraine]. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, 2017.